

ИВАН ВАЗОВ - "ЕДНА БЪЛГАРКА"

ПРОБЛЕМЕН АНАЛИЗ

1. Експозицията на творбата и смисълът на заглавието

а. Известен е фактът, че преди да издаде произведението, Вазов се колебае между две възможни заглавия – "Челопешката гора" и "Една българка". Окончателно се спира върху второто, защото то изразява по-добре смисъла на създадения художествен образ, докато първото насочва читателя само към мястото на действието. Същевременно второто заглавие би могло да се възприеме по два противоположни начина:

– една от многото българки, проявили такъв героизъм в страшното време на Априлското въстание;

– една от малкото българки, способни на подвиг.

Независимо коя от двете версии на тълкуване приемем, безспорно е едно – чрез образа на главната героиня Иван Вазов създава представата за типичната българка от епохата на робството с нейните характерни черти: смелост, всеотдайност, жертвоготовност, християнско милосърдие и майчина доброта. Заглавието "Една българка" насочва именно към това. Мотото "Аферим, бабо, машаллах", макар и изразено с турски думи, подкрепя идеята за похвалната постъпка на баба Илийца.

ВНИМАНИЕ! Литературният герой обикновено се разглежда от две страни – типична и индивидуална.

Типичното е най-често срещаното, характерното, онова, което превръща героя в представител на една обществена група или на цял народ. То обикновено опира до качествата на характера, производни на социалната му принадлежност. Така например Нено от повестта "Маминото детенце" е типичен чорбаджия със своето високомерие, алчност, експлоататорска нагласа, нравоучителност, с неумението си да възпитава сина и да му дава добър личен пример. Или Македонски от "Немили-недраги" е типичен хъш с яркия си характер, с родолюбието си, със смелостта и героизма си, със смесицата от битово и историческо. Хайдутинът бунтовник от "На прощаване" е типичен революционер, у когото активното желание да загине за свободата на отечеството е съчетано със силна любов към близките и родната земя и страдна омраза към тираните.

Индивидуалното е особеното, неповторимото, единичното, присъщото само за този герой. То най-често се свързва с името на героя и с външния му вид. Да си припомним портрета на баба Илийца – "около шейсетгодишна, висока, кокалеста – мъжка на вид". Както типичната, така и индивидуалната характеристика не могат да бъдат плод на случайни хрумвания от страна на писателя. Те почти винаги илюстрират някаква закономерност, свързана с идеята. Дистанцията във възрастта между бабата и бунтовника е предпоставка за възникване на майчиното чувство в душата ѝ. Тя го нарича "синко" и говори за него в среден род, сякаш е дете: "Тръгнало е за християнска вяра курбан да става..." От друга страна, грубоватият ѝ външен вид контрастира на нежното ѝ, чувствително и отзивчиво сърце.

б. Още в началото на творбата се сблъскваме с един характерен за Вазовата проза похват – посочването на конкретното време и място на действието – 20 май 1876 г., левия бряг на Искъра, срещу село Лютиброд, както и разгръщането на историческата обстановка – Априлското въстание, Ботевата чета, местата, през които е минала тя: Враца, Веслец, Балкана. По този начин събитието се разполага върху широкия фон на историята, в координатната система на българското.

в. Създава се контраст между страха, обзел мъжкото население, и достойното поведение на една жена: "Истина, че тука бяха само жени: мъжете не смееха да излязат." Контрастът е още по-силен в трети епизод, когато баба Илийца се изправя срещу страхливия калугер.

г. Обръщенията на турците към жените илюстрират събудената омраза на поробителя: "свини гявурски", "хънзъри", "кучки", "червей" (за детето), "магарице".

д. Особен акцент в повествованието внася репликата на баба Илийца към ладияря: "Аго, за бога, направи това добро, помисли, че и ти имаш деца!..." Старата жена се опитва да събуди у разгневения турчин човека, изваждайки на преден план бащиното му чувство, да заличи границата между поробители и поробени с повика на човешината.

2. Първата среща на баба Илийца с бунтовника

а. Тя е предадена ретроспективно в началото на втори епизод. Читателят разбира двойното основание на упоритото желание на селянката да премине Искъра. От една страна е детето, от друга – бунтовникът.

б. Намерението на Илийца да отнесе детето в манастира да му четат за здраве говори за манталитета на българина от онова време. Той се опира повече на Божията помощ, отколкото на медицината. Сходен момент откриваме и в разказа "По жицата" от Йордан Йовков, където Гунчо и семейството му са тръгнали да дирят бялата лястовица.

в. Външният вид на момъка – "чудати опнати дрехи с ширити по гърдите и с пушка; лицето му беше измахнато и бледо", и първата му реплика "Бабо, хляб! Умирам от глад!" говорят за критичното положение, в което е изпаднал.

г. Първата мисъл в ума на Илийца ("От ония е, дето ги гонят сега!... Боже господи!") показва, че тя правилно се ориентира в ситуацията. Тази необразована жена едва ли разбира от политика, едва ли може да проумее целия смисъл на започнатото дело. Но тя долавя правотата му със сърцето си, с интуицията си. Тази нейна вродена чувствителност я води към безпогрешна преценка на фактите и на ситуацията.

д. Селянката разбира отлично, че бунтовникът не би могъл да се скрие в Челопек. В нейния простичък, но непоковарен и естествен ум опасността от предателство и възможни последствия се свързва с метафората за огъня: "Там е огън сега – ще го предадат на турците." В пети епизод тя ще изрече в същия дух: "Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят..."

е. В душата на Илийца се разгръщат паралелно две чувства – майчина обич и християнско милосърдие

– първото е подсказано от двукратното обръщение "синко", от дистанцията във възрастта – цели четиридесет години, от посоченото вече използване на среден род при мисълта за момъка;

– второто се доказва от твърдението "Ние сме християни" (в трети епизод Илийца ще напомни на калугера: "Нали сме християни..."), от преценката "Тръгнало е за християнска вяра курбан да става", от намерението да спаси, "ако даде Бог, два живота". Последното се свързва с основната идея на разказа, изразена в епилога – идеята за доброто, което винаги се възмездява.

3. Пейзажът в началото на трети епизод

а. В прозата на Вазов пейзажът обикновено се появява в началото на епизода, за да разкрие обстановката. Като допълнителни примери могат да се посочат четвърти епизод на "Една българка" или началото на повестта "Немили-недраги", а също и началото на X глава на същата повест.

б. В изображението преобладават тъмните краски: тъмно було, тъмно небе, тъмнеещи стени, мрачни и намусени, черни дупки, глух и пустинен манастир... Те създават усещането за тревога и неизвестност, насаждат у читателя негативни чувства.

4. Баба Илийца и калугерът

а. Тяхната антиподност взема остро драматичен характер именно тук, при срещата им

– тя е смела, самоотвержена, целеустремена, настойчива, истинска българка, истинска християнка; сторва грях в името на доброто, като открадва калугерско расо;

– той е сърдит, сприхав, небрежен, страхлив, намръщен... Поведението му е нелогично поне по две причини – защото е мъж и защото е свещеник. Името му

попада в иронично разноречие с представата за славния български Патриарх Евтимий от времето на падането на България под турско робство, който освен като духовен водач и пастир се проявява и като истински защитник на населението.

6. Евтимий казва на Илийца: "Ти си луда!" В творчеството на Вазов думата "луд" има по-особено значение – на човек, който пренебрегва собствената си безопасност в името на народното дело. Например в романа "Под игото" "лудите глави" са онези, които жертват живота си във въстанието. Затова чорбаджи Марко, като осъзнава какъв характер взема подготовката на борбата, как почти цялото население (в това число и собствените му синове) взема участие в нея, изрича: "Лудите, лудите, те да са живи!"

5. Природната картина в четвърти епизод

а. Баба Илийца върви в нощта "много смутена". Душата ѝ е обладана от тревога, безпокойство и страх – тези чувства неслучайно са градиращи в хода на повествованието. Състоянието ѝ сякаш се проектира върху пейзажа. Нощта е дрезгава. Чуките и бърдата, денем намусени, сега са зловещи. И всичко наоколо придобива зловещ вид в съзнанието на селянката. От манастирските кубета и чардаци не излиза ни една светлинка. Дочува се кучешки лай откъм Лютиброд.

б. Същевременно Вазов се проявява като великолепен художник с тънък усет за красотата на планинския пейзаж: "Планинските самотии спяха, дива тишина царуваше в природата." Заслужават коментар множествената форма на думата "самота", която се възприема като поетизъм, и епитетът "дива" с вложената в него експресия.

6. Борбата с кола

а. Това е първата кулминация в произведението, защото

– тук драматизмът на преживяването достига върхната си точка. В душата на Илийца си дават среща две чувства – огромно желание да помогне на бунтовника и страх, че няма да успее;

– героинята е поставена в екстремна ситуация, която подлага на изпитание както физическите, така и морално-волевите ѝ качества;

– в сюжета на разказа този момент е преходен между укрепеното пространство на манастира и опасното пространство на гората.

б. Как е изградена динамиката на епизода?

– чрез множество експресивни глаголи и причастия: изохка, удвои, утрои, напънаха, сдобиха, изпращяха, рукна, запъхтяна, уморена;

– чрез запомнящото се сравнение "като че е изсякла кола дърва";

– чрез няколко характерни изрази: въздъхна безнадеждно, глухо издрънка, изпъшка победоносно, страховита половинчасова борба;

– чрез външен израз на огромните ѝ вътрешни усилия – това, че гореща пот рукава от челото ѝ, и това, че краката ѝ се забиват до прасците в пясъка.

7. Втората среща на баба Илийца с бунтовника

а. На преден план излиза огромната благодарност на момъка към старата жена

– когато я вижда в началото, той възкликва "Благодаря, бабо!", а малко по-късно добавя: "Бабо, благодаря ти, ти си добра жена!";

– в хода на повествованието в пети епизод е заложена една скрита градация – в началото бунтовникът е "покъртен", после – "поразен" и "смаян", а накрая – "цял потресен, безнадежден";

– момъкът вижда тази непозната жена като "своя майка, свой спасител, свое провидение" – явна градация, която подкрепя усещането за възхищение, преклонение и благоговение.

б. Чрез изразеното съмнение, че е сторила грях, Илийца се проявява като високоморална жена: "Взех манастирско скришом, Боже, прощавай, грях сторих..." Християнството учи на отзивчивост към ближния, към изпадналия в беда, но една от десетте Божии заповеди гласи: "Не кради!" Илийца не изпада в самодоволство от

стореното, а е критична към себе си. Този нюанс в поведението ѝ става още по-ярък на фона на малодушното поведение на калугера и на останалото население.

в. Илийца предлага на бунтовника да го скрие у дома си. На въпроса му "Къде ще се дяна, бабо, сега?", без да се замисли, тя отговаря: "Как къде? Ами в дома!" Във Вазовия художествен свят домът се тълкува като крепостта на роба. В началото на разказа мъжете са се изпокрили по домовете си и не смеят да излязат. Калугерът се е скрил зад дебелите стени на манастира. В романа "Под игото" домът е сигурното убежище на човека, което го защитава от произвола на робството. Когато доктор Соколов бяга по улицата, преследван от заптиетата, всички порти, на които потропва, се оказват със затворени резета... И му отваря единствено "блудницата" Милка Тодоричина. Когато ордата на Тосун бей влиза в Бяла черква, всички се скриват по домовете си и на площада остава единствено лудият Мунчо... А Илийца отваря широко портите на дома си за един човек, който би могъл да го "подпали" – в прекия и в преносния смисъл на думата. Този жест е красноречив – един от онези, които дават основание поведението ѝ да се тълкува като подвиг.

г. Илийца отлично съзнава опасността, на която се излага: "Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят..." Метафората за огъня поддържа високия емоционален градус на творбата. За момент старата жена изрича думи, които могат да ни смутят: "Защо ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли лесно се разсипва!..." Но ако се замислим, това не е укор, че са вдигнали въстание, а по-скоро горчиво съзнание за реалната сила на Османската империя, която българските революционни вестници в Румъния по онова време подценяват като "болният човек от Босфора". Следователно неграмотната Илийца прави много трезва оценка на положението, макар че съчувствието и съпричастието ѝ са към тези голобради момчета, избивани "като пилци" от башибозуците и редовната войска.

д. Вазов умело предава душевното състояние на селянката чрез изразителния народен глагол "окахъри". Огромното ѝ желание да помогне, да спаси момъка е изразено чрез популярния народен израз "Да имаше крила, щеше да го вземе и да хвъркне с него".

е. Но най-сигурното доказателство за себеотрицанието и жертвоготовността на Илийца е фактът, че в стремежа си да спаси бунтовника тя забравя дори за собственото си внуче. И когато отведнъж се сеца и го пипа, тя възкликва: "О, мамке! Та то е умряло, ръчиците му лед!" Момъкът осъзнава, че няма право да очаква по-нататъшна помощ от великодушната жена, чието сърце е разбито от "едно голямо лично нещастие".

8. Пейзажът в началото на шести епизод

а. Той коренно се отличава от останалите изображения на природата в разказа дотук – майско слънце, чисто небе, разкошна дългнеста долина, сребрист пояс на реката, високи скали със "замъкообразни изваяния и странни обелиски, своенравна игра на стихии и времето".

б. От една страна, в това описание се усеща поетическата природа на Вазов, от друга – рязката смяна на пейзажа на принципа на контраста подготвя читателя за трагичната развръзка в разказа.

9. Образите на турците в разказа

а. Както навсякъде в творчеството на Иван Вазов, те са представени в крайно негативна светлина – башибозуци, черкези, сган, тайфа, хора, събрани от кол и въже. Тяхната разноликост и нееднородност напомнят за останалите назад в историята кърджалийски орди и създават усещането за сляпа стихийност на насилието.

б. Главатарят им Джамбалазът е наречен изразително "свиреп и кръвожаден кавказки разбойник". Последният епитет – "кавказки" – придава етническа неопределеност и аморфност на поробителя. Физическият му портрет е повече от изразителен: "Той беше мургав, висок, черноброд четирийсетгодишен човек, с бляскаво черкезко облекло, набучен с оръжие; погледът му, зверски и лют, светеше под високата му космата черкезка гугла."

10. Развързката на разказа

а. Защо загива бунтовникът?

За да се оправдае логиката на революционната борба – свободата иска жертви.

б. Защо бива убит Джембалазът?

За да се удовлетвори чувството за мъст у българския читател и да се покаже един конкретен практически резултат от въстанието: ето, народът понася страдания и дава жертви, но за сметка на това и един насилник си получава заслуженото.

в. Защо оцелява внучето?

– за да се внуши християнската идея за доброто, което винаги се възмездява: баба Илийца помага на бунтовника, Господ помага на нея;

– за да се покаже възходът на новата българска държава, а оттам и големият исторически резултат от въстанието: жертвите не са отишли напразно – ето, имаме своя държава, своя армия и полуумрялото дете сега е левент майор от нея.

г. Какво внушава епилогът на разказа?

– че истинското служене на Бога не се изчерпва с ритуалната жестовост в храма, с постенето и молитвите, както прави лицемерният калугер;

– истинското служене на Бога е животът според законите на вярата, както постъпва Илийца.

Помагало по литература за изпита след 7. клас (Ангел Малинов)